

15. Шлегель Фридрих. К Доротее // Эстетика. Философия. Критика. В двух томах. – Том 1. – М.: Искусство, 1983.
16. Шопенгауэр А. Афоризмы житейской мудрости. – СПб.: Издательский Дом “Азбука-классика”, 2007. – 256 с.

In this article an analysis of gender problems is given in its philosophical-historical context. It is a scientific-theoretical analysis of the difficulty of determining the role of women and how it is carried out in public life.

Certain psychological features of the social role of women in different historical periods and how they developed in society are discussed.

Key words: self-realization, gender, social roles, feminism.

Отримано: 20.03.2010

УДК 159.922.73

Г.Ф.Гончаровська

Соціально-психологічні чинники становлення самооцінки дитини дошкільного віку

У статті аналізуються соціально-психологічні чинники становлення самооцінки дитини дошкільного віку та виокремлення на цій основі психолого-педагогічних рекомендацій щодо її розвитку.

Ключові слова: самооцінка, особистість, педагогічна оцінка, умови розвитку, види діяльності

В статье анализируются социально-психологические факторы становления самооценки ребенка дошкольного возраста и выделения на этом основании психолого-педагогических рекомендаций относительно ее развития.

Ключевые слова: самооценка, личность, педагогическая оценка, условия развития, виды деятельности

Постановка проблеми. У психологічній науці акцентується увага на тому, що становлення особистості здійснюється не в умовах пристосування людського індивіда до вимог оточуючого середовища, а в умовах її постійної творчої активності, спрямованої на перебудову і середовища, і самої себе.

Актуальність даної теми обумовлена тим, що саме в дошкільному віці дитина оволодіває новими, достатньо складними видами діяльності (гра, продуктивні види діяльності), вступає в нові форми спілкування з дорослими (позаситуативно-пізнавальне, позаситуативно-особистісне). На вищу сходинку піднімаються її відносини з оточуючими людьми. Даний період, на думку багатьох психологів, є успішним для формування механізмів становлення самооцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічні дослідження психологів свідчать про те, що для дітей дошкільного віку великого значення набуває розвиток самосвідомості, тобто усвідомлення себе самої як суб'єкта, що виявляється в усвідомленості своєї зовнішньої поведінки, психічних процесів, різних інтелектуальних та емоційних станів, деяких моральних якостей своєї особистості.

О.Л.Кононко вказує на такі умови розвитку самооцінки дитини дошкільного віку [6, с. 75].

1. Сімейне та суспільне виховання відповідають індивідуальним особливостям дитини.

2. Сама дитина активно розкриває свої потенційні можливості.

3. Проходження дитини по наступних вікових етапах буде включати і доповнювати те, що було на попередніх.

4. Реалізованими повинні бути ті можливості дитини, які найбільше актуальні та істотні для особистості, що розвивається.

5. Дитина має навчитися усвідомлювати та приймати ті вимоги, які йдуть із зовнішнього середовища і спрямовані на її розвиток.

Розробка сучасних методик в системі дошкільного виховання ґрунтується на моделях гуманістичної психології попередніх етапів розвитку суспільства. К.Л.Крутії пропонує альтернативну освітню модель організації діяльності дошкільнят, яка базується на особистісно-орієнтованому підході до навчання та виховання дітей [8]. Автор намагається виділити ідеї даного підходу і вбачає критерії ефективної роботи з дошкільнятами у:

- ствердженні гідності дитини;
- заміні жорсткої дисципліни особистісним співробітництвом;
- гармонізації “хочу” і “можу” з “хочу” і “треба”;
- стимулюванні позитивних інтелектуальних почуттів;
- залученні дітей до самоаналізу способів діяльності, стимулювання самооцінки;
- самопізнанні і самовихованні в різних видах дитячої діяльності.

Ю.А.Аркін підкреслює необхідність підтримки, заохочення дитини до прагнення діяти самостійно, допомагати, з довір'ям

чекати, поки вона сама зробить те, що в міру своїх можливостей може зробити [2].

Спілкування дорослих з дитиною дошкільного віку повинно бути особливим. Як зазначають Н.Н.Авдеева, С.Ю.Мещерякова, для повноцінного розвитку особистості недостатнім є тільки догляд за дитиною, їй необхідна інформація з навколишнього світу [1]. Дорослий з перших днів народження малюка виявляє своє ставлення до нього, постійно спілкуючись з ним, схвалюючи його поведінку, оцінюючи його дії. У будь-якій оцінці важливим для дитини є увага з боку дорослого. У ранньому віці дитина ще не розуміє звернених до неї слів, не виділяє самого змісту оцінки, але є чутливою до емоційного ставлення дорослих. У такій атмосфері, коли дитина переживає свою значущість для близьких, на думку Т.В.Дуткевич, у неї виникає позитивне самовідчуття, що стає джерелом її активності, породжує зацікавлене ставлення щодо оточуючого [4].

За А.М.Богущ, оцінка і самооцінка сприяє подальшому формуванню самосвідомості, дитина починає глибше усвідомлювати свої дії та вчинки, поведінку взагалі, намагається наблизитися до того ідеалу, який висувають і схвалюють дорослі. Вона докладає багато зусиль, щоб стати кращою, сильнішою, сміливішою, щоб оволодіти тими чи іншими навичками, вміннями [3]. Сприятливою умовою для формування адекватної самооцінки є точна і аргументована оцінка діяльності, поведінки дитини дорослими. Оцінка дорослого повинна відігравати стимулюючу роль, мобілізувати зусилля дитини на отримання результату.

Отже, метою нашого дослідження є психолого-педагогічний аналіз засад становлення самооцінки дитини дошкільного віку та виокремлення на цій основі психолого-педагогічних рекомендацій щодо її розвитку.

Виклад основного матеріалу теоретичного дослідження

В особистості потреба в позитивному ставленні до себе формується з раннього віку. Вагомою значення в генезисі самооцінки на перших етапах становлення особистості (кінець раннього, початок дошкільного періоду) має спілкування дитини з дорослими. Оскільки в дитини молодшого дошкільного віку відсутні або обмежені знання про свої можливості, то вона оцінює себе немов би через призму дорослих, повністю орієнтується на думку людей, які займаються її вихованням. Елементи самостійного уявлення про себе починають формуватися дещо пізніше. Самооцінка дитини має сильне емоційне забарвлення, залежить від схвалення дорослих. У процесі спілкування розвивається потреба дитини в довірі до дорослих і здатність відчувати їх емоційний стан. Дорослий для дитини – джерело

інформації, фактор формування емоційної стабільності, відкритої комунікативної позиції у ставленні до інших і світу взагалі. Оцінюючи навіть своїх друзів, дитина просто повторює думку, яку вона почула про них від дорослих. Аналогічно це відбувається і при самооцінюванні – “Я хороший, тому що так каже мама”.

Дошкільник у процесі спілкування отримує значну кількість оцінок, зауважень, схваленень. Пізніше він самостійно починає висловлювати їх оточуючим його людям. Уявлення про себе, про свої можливості стають більш чіткими та об’ємними. Якщо у дитини є хороший досвід спілкування з дорослими, то у п’ятирічному віці вона знає про свої вміння, має певне уявлення про пізнавальні можливості, особистісні риси, адекватно реагує на успіхи та невдачі. У 6 – 7 років дошкільник зможе усвідомлювати свої фізичні, особистісні та розумові можливості, зможе оцінювати їх правильно. До кінця дошкільного віку самооцінка дитини, її оціночні судження про оточуючих поступово стають більш повними, глибокими, деталізованими. Такі зміни можна пояснити появою інтересу старших дошкільників до внутрішнього світу людей, переходом до особистісного спілкування, засвоєння важливих критеріїв оцінювальної діяльності, розвитком мислення та мови.

О.Я. Савченко пропонує розглядати самооцінку як оцінку самої себе (своєї зовнішності, здібностей, досягнень, особистих якостей). Він вважає, що самооцінка виконує регулятивну і захисну функції, є центральним компонентом “Я-концепції”, входить у структуру самосвідомості [5].

У Короткому психологічному словнику самооцінка визначається як основний структурний компонент самосвідомості людини, що відіграє вирішальну роль в її керуванні власною поведінкою. Самооцінка розвивається з раннього дитинства під впливом оцінок дорослих і спочатку охоплює переважно уявлення дитини про власну зовнішність, певні фізичні якості [7].

Отже, на становлення самооцінки дошкільника мають вплив певні зовнішні чинники. Першим чинником, як ми вже визначили, є дорослі, що знаходяться поруч з дитиною, займаються її вихованням. Найближчим соціальним оточенням дитини, як відомо, є сім’я. Особлива значущість сімейного мікросередовища пояснюється тим, що самостійність дитини відносна, вона є повністю залежною від допомоги людей, які її виховують, формують та розвивають. Чим точніше і аргументованіше оцінюють вони діяльність свого малюка, тим сприятливішими будуть умови формування самооцінки. Оцінка дорослого повинна відігравати стимулюючу роль, мобілізувати зусилля дитини на отримання певного результату. Занижена оцінка

дорослого має найбільш негативне значення, вона знижує самостійність та ініціативність дитини.

Дослідження дитячо-батьківських відносин вказують, що на становлення самооцінки дитини впливають установки батьків на її прийняття, на демократичні відносини з ними. Діти батьків з такими установками показують прискорений інтелектуальний розвиток, оригінальність, емоційну впевненість, хороший самоконтроль. Діти авторитарних батьків, як правило, бувають емоційно нестабільними, неслухняними, агресивними.

Наукові дослідження С.Куперсмита показали, що в порівнянні з дітьми, які мали низьку самооцінку, діти з високою самооцінкою більш наполегливі, незалежні, креативні. Ці діти проявляли більшу гнучкість, багату уяву і здатність знаходити оригінальні вирішення проблем. Суб'єктивні показники самооцінки виявилися пов'язаними з відповідними характеристиками поведінки [8, с. 216]. С.Куперсмиту вдалося дізнатися про витoki такої самооцінки. Виявилось, що зовнішні індикатори престижу, такі, як багатство, рівень освіти і посада, не мають істотного впливу на самооцінку дітей. На судження про власну цінність головним чином впливають умови життя в сім'ї та безпосередньо міжособистісне оточення. Отже, на судження дітей про себе мають вплив процеси відображеної оцінки, тобто вони приймають думку про себе, виражену значущими для них людьми, і потім використовують її у своїх власних судженнях про себе.

Великого значення у становленні самооцінки дитини дошкільного віку мають педагогічні оцінки з боку працівників дошкільного закладу. Тому наступний чинник, який впливає на становлення самооцінки це вихователь. Повноцінне виконання ним професійних обов'язків, усвідомлення своєї ролі у розвивально-виховному процесі – запорука успішного та ефективного формування особистості дошкільника. Особливості особистості самого вихователя мають важливе значення у створенні в групі дошкільного закладу сприятливого емоційного клімату для розвитку кожної дитини.

Успішна самореалізація педагогом власного потенціалу в навчально-виховному процесі неможлива без самоаналізу, самокорекції, самореорганізації, що постійно змінюються під впливом вимог часу. Для вихователя важливо не тільки дати дітям певний обсяг знань, а й навчити їх самостійно розвиватися, будувати свої взаємини з дітьми на принципах співробітництва, взаємоповаги, взаємної довіри, доброзичливості.

Сучасна психологія розглядає систему взаємин вихователя з дітьми як духовну спільність, що постійно розвивається, де

вихователь здатний зацікавити і захопити дитину, при цьому він і сам відкритий до спілкування з нею.

Робота з дітьми дозволяє вихователю постійно спостерігати за ними. Спілкуючись та співпрацюючи з дитиною у різних видах діяльності, формах роботи, вихователь має змогу простежувати зміни у розвитку її особистості. Спираючись на знання як загальних закономірностей психічного розвитку, так і на знання про розвиток окремих психічних функцій, властивостей в умовах різних видів діяльності педагог може забезпечити адекватні умови для розвитку дитини, гнучко перебудувати їх у разі несприятливого впливу на поведінку дитини, вчасно помітити відхилення та здійснити профілактику можливих проблем.

К.Д.Ушинський вказував, що основа виховання – це особистість вихователя, тому що “виховна сила виливається тільки із живого джерела людської особистості. Тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна створювати характер” [9, с. 266]. Вихователь повинен намагатися, щоб його педагогічне спілкування з дітьми було ефективним і спрямованим на їх розвиток. Ставлення дітей до особистості педагога і його виховних методів залежить від ставлення вихователя до вихованців. Воно може бути таким, що захочує, припускає дбайливість і увагу до дитини, переважають у спілкуванні позитивні оцінки і підбадьорюючі вимоги. За такого ставлення діти стають особливо чутливими до позитивної оцінки і самі спонукають дорослого проявляти до себе позитивне емоційне ставлення: вони переживають яскраво виражене задоволення від похвали. Якщо вихователь виразно передає своє ставлення до негативного вчинку дитини, то вона відчуває почуття провини і надалі уникає відповідних дій. Формально-вимогливе ставлення педагога до дитини полягає в тому, що турбота дорослого має формальний характер і зводиться до контролю та керівництва. Оскільки переважають негативні оцінки, то ефективність формування самооцінки дошкільника низька: емоційну реакцію він не переносить на оцінюваний вчинок або дію, а вихователь, у свою чергу, не сприяє розвитку ініціативи дитини. Як результат цього діти негативно реагують не тільки на педагога, але й на дошкільний заклад в цілому.

Непоследовний тип ставлення до дітей характеризується неврівноваженими емоційними проявами, нестабільними вимогами, відсутністю контролю за виконанням своїх розпоряджень. Поведінку дітей такий вихователь оцінює ситуативно, занадто особистісно, спираючись не на вчинок, а на власні симпатії та антипатії. Діти намагаються заслужити прихильність педагога, отримати похвалу,

але таке прагнення згасає, оскільки вони не одержують постійної підтримки: в одних ситуаціях він помічає і оцінює старання дітей, а в інших – ігнорує. Як наслідок – значення оцінок вихователя для дітей різко знижується, дошкільники уникають прямих контактів з ним, не виявляють ініціативи і активності у спілкуванні.

Отже, переживання дитиною оцінки, зробленої дорослим, формується тільки в тому випадку, якщо вона почуває себе об'єктом уваги та поваги з боку педагога. Позитивне ставлення вихователя до дитини визначає характер самооцінювальних переживань вихованців.

Виховання – це доброзичлива творча взаємодія вихователя і дитини. Це діалог двох партнерів, відсутність страху, розкутість, радість спілкування. Спокійне звернення до дитини, слова заохочення позитивно впливають на становлення самооцінки у дошкільника. Тільки за умов індивідуального підходу до дитини, створення навчально-розвивального середовища можна досягнути ефективних результатів. Педагог у дошкільному закладі повинен глибоко знати кожну дитину, здійснювати постійний зворотній зв'язок, вміло використовувати міри заохочення. Запорукою успішного формування самооцінки дитини буде створення таких умов, в яких дошкільнята будуть демонструвати відкритість один до одного під час різних видів діяльності, будуть мати можливість реалізовувати свої вміння, надавати допомогу і підтримку один одному, діятимуть разом, а не окремо. Ми вважаємо, що забезпечуючи успіх в діяльності малоактивним дітям, з низьким соціометричним статусом, можна змінити їх позиції, нормалізувати відносини з ровесниками, підвищити впевненість в собі, активність.

На становлення самооцінки дитини в дошкільному закладі має вплив вміння педагогів відокремлювати оцінку її поведінки від оцінки її як особистості. Зосереджуючись на поведінці дитини, дорослий дає йому певну інформацію, яка допомагає обмірковувати реакцію дорослого на його поведінку. Звичайно, дії малюка впливають на те, як дорослий сприймає його в цілому, але варто подавати дитині зрозумілу інформацію словами і поведінкою про те, що дорослий поважає та приймає особистість малюка, але йому не подобаються його неадекватні дії.

Старші дошкільники можуть самостійно аналізувати результати своїх дій, у цей період зростає значущість оцінок ровесників. Формування здатності до оцінки товаришів також стимулює становлення самооцінки. Отже, ми виокремлюємо наступний чинник впливу на формування вміння оцінювати свою діяльність та діяльність товаришів – це однолітки дитини. Старший дошкільник

у своїх товаришах бачить партнера, між ними виникає обмін оцінками, а на їх основі розвивається здатність бачити себе з позиції іншого. До своїх однолітків діти дошкільного віку більш вимогливіші та оцінюють їх об'єктивніше, ніж себе. Вони знаходять помилки в роботі товариша, водночас не помічають аналогічних у себе. Дошкільники оцінюють своїх товаришів, насамперед, у тих видах діяльності, від яких залежить успішність їх взаємодії: в іграх, вмінні спілкуватися, в продуктивних видах діяльності. У дітей даного віку виникають складні та різноманітні види відносин з іншими дітьми, які значною мірою визначають становлення їх самооцінки. Група ровесників є фактором соціалізації індивіда, стимулює його приймати нові правила поведінки, оцінки діяльності та надає йому досвід, який здійснює стійкий вплив на розвиток особистості дошкільника. Відносини з батьками важливі для раннього розвитку, а в подальшому більш значимою для становлення певних внутрішніх якостей особистості відіграє роль однолітків, і саме їх вплив є доволі міцним та стійким.

Для того, щоб взаємовідносини між дітьми в групі були доброзичливими, щоб становлення самооцінки дошкільника було успішним, ми знову повертаємось до ведучої ролі дорослих у вихованні дитини, зокрема – вихователя. Виявити систему особистісних відносин в групі дошкільного закладу допомагає наявність психологічної спостережливості, а також спеціальні методи дослідження (бесіди, соціометрія) у тісній співпраці із психологом закладу. Важливо вивчити взаємовідносини дітей для того, щоб цілеспрямовано формувати їх, створити для кожної дитини в групі сприятливий емоційний мікроклімат.

Висновки. Підсумовуючи все вищесказане, варто зазначити, що, проаналізувавши основні засади становлення самооцінки дитини дошкільного віку, ми виокремлюємо такі чинники, що мають вплив на неї, батьківське ставлення до дитини, особистість вихователя дошкільного закладу, спільна діяльність з однолітками.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні ціннісно-сислової сфери дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Авдеева Н.Н., Мещерякова С.Ю. Вы и младенец: у истоков общения. – М.: Педагогика, 1991. – 160 с.
2. Аркин Е.А. Ребенок в дошкольные годы / Под ред. А.В.Запорожца, В.В.Давыдова. – М.: Просвещение, 1967. – 445 с.
3. Богущ А.М. Речевая подготовка детей к школе. – К.: Рад. школа, 1984. – 175 с.

4. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 391 с.
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів, – К.: Абрис, 1997. – 416 с.
6. Кононко О.Л. Чтобы личность состоялась. – К.: Рад. школа, 1991. – 224 с.
7. Короткий психологічний словник / За ред. проф. В.І.Войтка. – К.: Вища школа, 1976. – С. 184-185.
8. Лоуренс А. Первин, Оливер П.Джон. Психология личности. – М.: Просвещение, 2000. – 460 с.
9. Ушинський К.Д. Избр. педагогические сочинения. М., 1953. – Т. 1. – С.266.

In the article the analysis of principles of becoming of self-appraisal of child of preschool age and selection on this basis of psychological recommendations is given in relation to its development.

Keywords: self-appraisal, pedagogical estimation, terms of development, types of activity.

Отримано: 23.03.2010

УДК 159.9.072: 159.938.363.6

Т.С.Горячая

Феномен “единства личности” в психологии и в христианском богословии

У статті висвітлюються спільні точки зору та фундаментальні розбіжності щодо феномена “єдності особистості” у психології та у християнському богослов’ї.

Ключові слова: особистість, єдність, цілісність, духовність, відповідальність, самосвідомість, християнська антропологія

В статье освещены общие позиции и фундаментальные разногласия относительно феномена “единства личности” в психологии и в христианском богословии.

Ключевые слова: личность, единство, целостность, духовность, ответственность, самосознание, христианская антропология

Проблема единства личности остается одной из актуальнейших проблем современной психологии. Информационный бум, экологические и др. глобальные проблемы XXI века ставят перед человеком грандиозные задачи, которые он не в силах решать конструктивно. Одна из основных причин – отсутствие целостности, единства. Психологи (доклад А. Асмолова “Критика экспериментального разума: душа, духовность и психика”) акцентируют внимание на ограниченности рациональной модели понимания психологии и считают необходимым выход за рамки традиционной психологии в сферу идеального. Всё больший интерес вызывают религиозные воззрения на природу человека (Г.Артамонов, Б.Братусь, А.Гостев, В.Манеров, В.Семенов, К.Скурат, Б.Слезин, В.Слободчиков, В.Снетков, Ф.Фотин, Б.Херсонский, О.Чабан) и, в частности, на феномен личности (Л.Шеховцева).

Цель нашей работы – прояснение сходства феноменологии единства личности в психологической науке и в христианском богословии, нахождение точек соприкосновения и фундаментальных разногласий религиозных и психологических воззрений на природу изучаемого феномена.

Несомненно, что феномен единства личности, представленный двумя парадигмами, является одновременно и проблемой, и “тайной”. Как отметил А.Лоргус, цитируя священника-психолога протоиерея Б. Нечипорова: “Ученому следует различать проблему и тайну”. “Наличие тайны, соприкосновение с ней, осознание тайны в поле исследования не умаляет профессионала. Напротив, – далее уточняет автор, – настоящий ученый чувствует необходимость провести границу между познаваемым и непознаваемым в своей жизни” [10].

Безусловно, данная работа не претендует на полноту и законченность, поскольку духовный опыт невозможно переложить на язык понятийных описаний (опытного знания – в мыслимое, созерцательного – в дискурсивное) без качественных потерь. Однако, предоставление опыта, крайне мало освоенного современной психологией, подчеркнёт роль богословия в истории психологической мысли.

Обращает на себя внимание тот факт, что ни один из известных нам отечественных и зарубежных психологических словарей не содержит понятия “единство личности”, которое довольно часто употребляется в психологической литературе. В медицинской психологии есть понятие “психосоматическое единство”, обозначающее взаимозависимость и детерминированность психического и соматического в человеке, подчёркивая влияние психических